

РАННОТО ОТПАДАНЕ НА РОМСКИ ДЕЦА ОТ УЧИЛИЩЕ – ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ

Роберт Леви

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В настоящата статия се разглеждат някои психологически причини за ранното отпадане от училище на деца от малцинствата. Адаптирани са някои от модерните проучвания на Запад по отношение образованието на деца в неравностойно положение.

Keywords: Thomas Schelling, Implicit association test, stereotype threat, malcolm gladwell

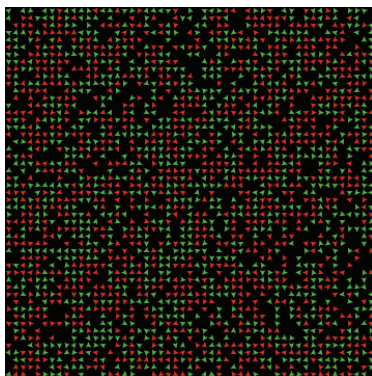
В настоящия текст ще опитаме да предложим един по-особен поглед върху проблема с интеграцията на ромите, като при това изходим от някои съвременни постановки за изследване на междуетнически взаимодействия, взаимодействията въобще между мнозинство и маргинализирано малцинство. Освен това ще разгледаме някои психологически предпоставки за ранното отпадане на ромски деца от училище.

Преди известно време двамата със Станислав Пандин показахме някои проблеми, свързани с гетоизацията, по принцип, и на ромското малцинство, в частност (Пандин, Леви 2014). За нуждите на това изследване ще повторим основните положения, като разширим леко обхвата, за да може по-пълно да представим някои от положенията, свързани с ранното отпадане на ромски деца от училище.

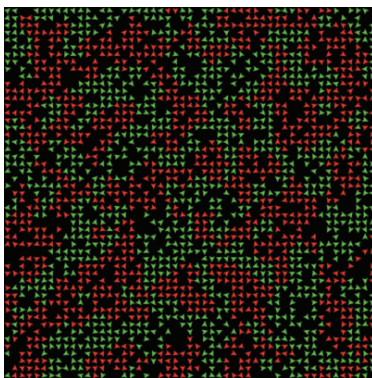
В края на 60-те и началото на 70-те години икономистът Томас Шелинг, по-късно Нобелов лауреат за икономика, в няколко свои статии показва, че етническата и расовата сегрегация не са задължително резултат от расизъм или етноцентризъм (Schelling, 1969, 1971). Допускането на Шелинг е много просто: ако хората са расисти и не желаят да живеят в съседство с хора с друг цвят на кожата, то в градовете се образуват анклавни от само бели и само чернокожи (в нашия случай делението е условно, доколкото Шелинг борави с тези два цвята). Какво обаче се случва, запитва се Шелинг, ако хората не са расисти и ксенофоби и нямат нищо против да имат

съседни с различен цвят? Ученият тръгва от това допускане, но поставя едно ограничение – никой не желае да бъде крайно малцинство. За крайно малцинство Шелинг определя 30%.

Резултатите са поразителни. Въпреки толерантността на хората отново се образуват анклавни от само „бели“ или само „черни“. През 70-те години Шелинг не е разполагал с компютър, но днес ние разполагаме с мощен инструмент, какъвто е програмата NetLogo (NetLogo Home Page, 2013:57:27). С негова помощ ще илюстрираме резултатите на Шелинг.

Начална установка на модела на Шелинг при зададен праг на крайно малцинство 30%

Резултат само след 10 размествания.
Ясно се виждат оформилите се анклавни

С годините този модел търпи известни критики. От една страна, американските статистики твърдят, че тези процеси са силно забавени и се наблюдават

частично само в най-големите градски конгломерации (Glaeser, Vigdor 2000); от друга страна, съвременните изследователи са на мнение, че етническият и расовият модел на сегрегация са изместени от икономическия (Hatna, Benenson 2010). Според учени като Акселрод и Хамънд (Axelrod, 1997; Axelrod, 2009; Axelrod et al., 2003), хората винаги се сегрегират по един или друг признак.

Какво обаче следва да кажем за ситуацията с българските роми, чиято гетоизация следва и двата модела – етническият и икономическият? Тук няма да се занимаваме с толкова модерното напоследък в България „патриотично“ отношение, но не можем да подминем разпространявания от политици и медии термин „циганска престъпност“.

В цитираната статия двамата с Пандин твърдахме, че целият проблем се дължи именно на гетоизацията. Както показват изследванията, престъпността се дължи не просто на лошите икономически условия в едно ромско гето, макар че това също има своето – и немалко – влияние. Американските учени са установили, че престъпността силно варира на различни места със сходни икономически условия. Но тя е по-силна там, където обитават няколко по-изявени престъпници, защото тук действа и механизъмът „подражание“ (Бюканан, 2011; Гладуэлл, 2010).

Има ли решение на проблема? За да го покажем, ще дадем един пример.

През 1974 г. правителството на Индира Ганди опитва да спре неконтролирания растеж на индийското население чрез въвеждане на задължителна вазектомия за всички мъже, които имат три живи деца. Това довежда до бунтове и правителството спира програмата. Един индийски щат обаче стабилизира своето население. През 80-те години на миналия век стотици доброволци започват кампания за ограмотяване на населението на южния земеделски щат Керала. Не става дума за образование в областта на семейното планиране, а за най-обикновена грамотност – четене, писане, смятане. Днес Керала е обявен за единствената държава в света със 100% грамотно население. Образованието – и особено на жените, е довело до кералското „чудо“ – неувеличаващо се население и продължителност на живота, близка до тази в най-развитите страни (Бюканан, 2011).

Възможно ли е подобен пример да бъде приложен спрямо българското ромско население? Трябва да вземем предвид следните фактори: вече обсъжданата гетоизация, която води до престъпност и етническа нетолерантност, която дава повод на ромите да не пращат децата си на училище. Като добавим и факта, че ромите са най-благогатният обект за предизборен популизъм, се получава труден за разсичане възел.

За да видим проблемите в пълнота, трябва да погледнем има ли психологически фактори, които карат децата от ромски произход да напускат рано училище.

Независимо от всички популистки и неефективни кампании, като „Десетилетие на ромското включване“, очевидният факт е, че именно ромите са подложени на социално изключване. Тук не се налага да даваме определение за „социално изключване“ и факторите, които го определят, по темата са писани достатъчно

книги (вж. например Abrams et al., 2007; Byrne, 2005). Гетоизацията сама по себе си, както и очевидната бедност на преобладаващото ромско население, са типични признаци на социално изключване. То има последици в училище.

Първото нещо, с което се сблъскват ромските деца в училище, е очевидното имуществено неравенство. Наблюдатели са установили, че те изпитват неудобство от старите си дрехи и обувки. Какви са психологическите резултати от такова неравенство, също има дълга изследователска история (Brooks-Gunn, Duncan, 1997; Aber et al., 1997; Dubow, Ippolito, 1994; Eamon, 2001; Evans, 2004; Killen, Rutland, 2011; Major, O'Brien, 2005; McLoyd, 1998).

Тук бих искал обаче да обърна внимание върху някои други фактори, влияещи върху ранното отпадане на ромските деца от училище.

На първо място, това е латентният, подсъзнателен расизъм на повечето хора. По света той се разкрива отдавна чрез стандартизиран тест и редица фирми, както и частни и общински училища, го прилагат при постъпване на работа. Познат е под името IAT (Implicit association test). За него има много хвалби и много критики (Kaufman; Greenwald et al., 2009; Greenwald et al., 1998; Greenwald et al., 1968; Blanton et al., 2009; Schnabel et al., 2008).

Какво представлява тестът? За по-простичко описание взимам текст на Малкълм Гладуел (Gladwell, 2007), който се подложил на него.

Тестът трябва да се изпълнява максимално бързо. Отначало на екрана на компютъра се показват различни лица и ако лицето е на чернокож, го слагате в лявата колонка, ако е на бял – в дясната. Следва по-сериозната част от теста.

Бял американец или лош

афроамериканец или добър

унижен
злобен
знаменит
прекрасен

Тук Малкълм Гладуел започнал да се обърква. Отнасял едно определение към едната категория, имайки предвид съвсем друга. По-интересно станало, когато тестът бил променен:

Бял американец или добър

афроамериканец или лош

унижен
злобен
знаменит
прекрасен

Тук Гладуел нямал никакъв проблем – чернокож = унижен, злобен; бял = знаменит, прекрасен.

И това, при положение че самият Малкълм Гладуел е мулат! При него причината е, че работата и професията му го поставят в „бяла“ среда.

Изследванията обаче показват нещо важно. Бял студент, който всеки ден се подлагал на теста, веднъж дал резултат, който въобще не бил расистки. Причината била, че като спортен запалняк, гледал победата на Юсеин Болт в бягането на 100 метра на световното първенство по лека атлетика. Това показва, че съществуват възможности да се справим с латентния расизъм. Важно е обаче да подлагаме на IAT учителите. Знанието за скритите ни предразсъдъци помага за тяхното преодоляване (Banaji, Greenwald, 2013).

По-сериозният проблем е, че латентният расизъм често се превръща в явен. И той е резултат от семейна среда. В случая, когато в един клас има български и ромски деца, действат не толкова расизъм и ксенофобия, колкото стереотипи. Стереотипите не се придобиват само в семейството, те се научават от цялостната – училищна и извънучилищна, социална среда. Още Бандура е доказал, че научаването е винаги социално (Бандура, 2000).

Например категорично е убеждението, че ромските деца са по-склонни към насилие от българските си връстници и когато се случи инцидент, в който участват деца от двете групи, бялото мнозинство в общината излиза на протест срещу ромското малцинство (излишно е да цитирам медиите, доколкото тази тема е твърде широко застъпена в тях).

Малцина си дават сметка за причините, но те също са изследвани от социалните учени и психолозите. Доказано е, че социалното изключване в съчетание със стереотипи често резултира в насилие (вж. Twenge et al., 2001).

И накрая, немаловажна причина за отпадането на ромски деца от училището са по-лошите резултати, които те постигат в обучението. Трябва да си дадем сметка, че за това има много повече социални и психологически, отколкото културни фактори (Dubow, Ippolito, 1994; Eamon, 2001; Evans, 2004).

Има един фактор, с който учителите трябва да бъдат запознати. Често деца от малцинствата дават по лоши резултати на изпити и тестове поради сковаващия *„страх от потвърждаване на стереотипа“* (stereotype threat). Ако сред мнозинството съществува предразсъдъкът, че ромските деца са по-тъпи от връстниците си, страхът от потвърждаване на стереотипа ги сковава на състезателни изпити (след четвърти, след седми клас, за университет).

Този страх също е изследван добре от психолозите на Запад, като дори са набелязани и начините за справяне с него (Cadinu et al., 2003; Rosenthal, Harriet E. S. et al., 2007).

Учители, запознати със страха от потвърждаване на стереотипа, ще могат да обърнат сериозно индивидуално внимание на ромските деца и особено важно – да ги освободят от усещането за състезателен характер на изпити и тестове. Проучването показва, че ако учениците не се конкурират помежду

си, те дават по-високи резултати, които в по-голяма степен съответстват на техните способности (Gladwell, 2009).

Този текст не претендира за изчерпателност. Той само набелязва някои психологически проблеми, свързани с ранното отпадане на децата от ромски произход от училище.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

Бандура, А. (2000). *Теория социального научения*. Санкт-Петербург: „Евразия“.

Бюканан, М. (2011). *Социалният атом*. София: „Изток-Запад“.

Гладуэлл, М. (2010). Переломный момент: как незначит. изменения приводят к глобал. переменам: [пер. с англ.]: „Альпина Паблишерз“. Available online at <http://books.google.bg/books?id=63WsK1jiaIC>.

Пандин, С.; Л., Роберт (2014). *Съвременната образователна политика на Унгария и интеграцията на ромите*. Available online at http://www.researchgate.net/profile/Robert_Levy/publication/266021870_____/links/54230d5f0cf290c9e3ae260f.pdf, checked on 2/7/2015.

NetLogo Home Page (2013:57:27).

Aber, J. L.; Bennett, N. G.; Conley, Dalton C.; Li, Jiali (1997). The effects of poverty on child health and development. *In Annual review of public health* 18 (1), pp. 463 – 483.

Abrams, D., Christian, J., Gordon, D. (2007). *Multidisciplinary handbook of social exclusion research*. Chichester, England, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Axelrod, R. (2009). *The Evolution of Cooperation: Revised Edition: Basic Books*.

Axelrod, R. and R. A. Hammond. (2003). *The evolution of ethnocentric behavior*. Paper presented at the Midwest Political Science Convention

Axelrod, R. M. (1997). *The Complexity of Cooperation: Agent-Based Models of Competition and Collaboration*. Princeton University Press.

Banaji, M. R.; Greenwald, A. G. (2013): *Blindspot. Hidden biases of good people*. New York: Delacorte Press.

Blanton, H.; Jaccard, J.; Klick, J.; Mellers, B.; Mitchell, G.; Tetlock, Ph. E. (2009): Strong claims and weak evidence: Reassessing the predictive validity of the IAT. *In: Journal of Applied Psychology* 94 (3), pp. 567 – 582. DOI: 10.1037/a0014665.

Brooks-Gunn, J.; Duncan, G. J. (1997): The effects of poverty on children. *In: The future of children*, pp. 55 – 71.

Byrne, D. S. (2005): *Social exclusion*. 2nd ed. Maidenhead, England, New York: Open University Press (Issues in society).

- Cadinu, M.; Maass, A.; Frigerio, S.; Impagliazzo, L.; Latinotti, S. (2003): Stereotype threat: the effect of expectancy on performance. In *Eur. J. Soc. Psychol.* 33 (2), pp. 267 – 285. DOI: 10.1002/ejsp.145.
- Dubow, E. F.; Ippolito, M. F. (1994): Effects of poverty and quality of the home environment on changes in the academic and behavioral adjustment of elementary school-age children. In: *Journal of Clinical Child Psychology* 23 (4), pp. 401 – 412. DOI: 10.1207/s15374424jccp2304_6.
- Eamon, M. K. (2001): The effects of poverty on children's socioemotional development: An ecological systems analysis. In: *Social Work* 46 (3), pp. 256 – 266.
- Evans, G. W. (2004): The environment of childhood poverty. In: *American psychologist* 59 (2), p. 77.
- Gladwell, M. (2007): *Blink: The Power of Thinking Without Thinking*: Little, Brown. Available online at <http://books.google.bg/books?id=VKGbb1hg8JAC>.
- Gladwell, M. (2009): *What the dog saw and other adventures*. 1st ed. New York: Little, Brown and Company.
- Glaeser, E. L.; Vigdor, J. L. (2000): Racial segregation: Promising news. In: *Redefining Urban & Suburban America: Evidence from Census 1*, pp. 211 – 234.
- Greenwald, A. G.; Brock, T. C.; Ostrom, T. M. (1968): *Psychological foundations of attitudes*. New York: Academic Press (Social psychology).
- Greenwald, A. G.; McGhee, D. E.; Schwartz, J. L. K. (1998): Measuring individual differences in implicit cognition: The implicit association test. In: *Journal of Personality and Social Psychology* 74 (6), pp. 1464 – 1480. DOI: 10.1037/0022-3514.74.6.1464.
- Greenwald, A. G.; Poehlman, T. A.; Uhlmann, E. L.; Banaji, M. R. (2009): Understanding and using the Implicit Association Test: III. Meta-analysis of predictive validity. In: *Journal of Personality and Social Psychology* 97 (1), pp. 17–41. DOI: 10.1037/a0015575.
- Hatna, E.; Benenson, I. (2010): The Schelling Model of Ethnic Residential Dynamics: Beyond the Integrated - Segregated Dichotomy of Patterns. In: *Journal of Artificial Societies and Social Simulation* 15 (1), p. 6.
- Kaufman, S. B.: Does the Implicit Association Test (IAT) Really Measure Racial Prejudice? Probably Not. In: *Beautiful Minds*. Available online at <http://www.psychologytoday.com/blog/beautiful-minds/201101/does-the-implicit-association-test-iat-really-measure-racial-prejudice-p>, checked on 11/15/2014.
- Killen, M.; Rutland, A. (2011). *Children and social exclusion. Morality, prejudice, and group identity*. Chichester, West Sussex, UK, Malden, MA: Wiley-Blackwell (Understanding children's worlds).

- Major, B.; O'Brien, L. T. (2005): The social psychology of stigma. In: *Annu. Rev. Psychol.* 56, pp. 393 – 421.
- McLoyd, V. C. (1998): Socioeconomic disadvantage and child development. In: *American psychologist* 53 (2), pp. 185 – 204. DOI: 10.1037/0003-066X.53.2.185.
- Rosenthal, H. E. S.; Crisp, R. J. (2007): Improving performance expectancies in stereotypic domains: task relevance and the reduction of stereotype threat. In: *Eur. J. Soc. Psychol.* 37 (3), pp. 586 – 597. DOI: 10.1002/ejsp.379.
- Schnabel, K.; Asendorpf, B.; Greenwald, A. G. (2008): Understanding and using the implicit association test: V. measuring semantic aspects of trait self-concepts. In: *Eur. J. Pers.* 22 (8), pp. 695 – 706. DOI: 10.1002/per.697.
- Twenge, J. M.; Baumeister, R. F.; Tice, D. M.; Stucke, T. S. (2001). If you can't join them, beat them: effects of social exclusion on aggressive behavior. In: *Journal of Personality and Social Psychology* 81 (6), p. 1058.

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF ROMA CHILDREN IN SCHOOL

Abstract. This article presents some psychological reasons for early drop from school of children which mother tongue is not Bulgarian. Some of the modern surveys of the education of disadvantaged children are adapted.

✉ **Robert Levy, PhD Student**
University of Sofia
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: levymmr@gmail.com